

УДК 159.942

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2023.17.6>

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПАТЕРНИ ПСИХОЛОГІЧНОГО САМОЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

Олександр Сафін

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20300
e-mail: o.d.safin@udpu.edu.ua*

Статтю присвячено виявленню й опису смислового змісту, динаміки та феноменологічних проявів захисних патернів особистості. Зокрема, зазначається, що психологічний самозахист має не окремий, ситуативний, а особистісно-цілісний характер, що виявляється у розв'язанні різних завдань. Виокремлена система параметрів дає змогу побудувати цілісну індивідуальну модель психологічного самозахисту, яка відображає характерні для особистості способи взаємодії зі світом: спрямованість на взаємодію або уникнення взаємодії (параметр «спільність – ізольованість»); обмірковування ситуації або розрядження у почуттях (параметр «раціональність – емоційність»); широта підходів, що актуалізуються, або одноманітність (параметр «гнучкість – ригідність»); вироблення власних стандартів або використання готових норм і правил (параметр «автономність – ригідність»); вироблення власних стандартів або використання готових норм і правил (параметр «автономія»). Виокремлені параметри пов'язані між собою й утворюють комплексні патерни психологічного самозахисту, що визначають його цілісність та індивідуальну динаміку: патерн «соціальності» реалізує адаптивну функцію психологічного самозахисту в царині соціальної взаємодії, патерн «надситуативності» визначає тенденцію до «захисного пошуку» та проявляється у швидкому різнобічному пошуку рішення, патерн «невключеності» відбиває знижену здатність до прийняття завдання та характеризується тенденцією робити однотипні помилки, патерн «пошуку можливостей» відповідає за здатність до використання можливостей актуальної ситуації. Гендерні відмінності в характері психологічного самозахисту проявляються не у ступені його активізації, а у вигляді переважного використання конкретних захисних патернів.

Ключові слова: захисні патерни особистості; психологічний самозахист; способи взаємодії зі світом; соціальна взаємодія; актуальна ситуація.

Постановка проблеми. Проблематика психологічного самозахисту викликає стабільний дослідницький інтерес у зв'язку зі зростанням інтересу до психологічного консультування та виникненням нових напрямів практичної психології. Проте питання про цілісну організацію психологічного самозахисту, детерміновану особистісними особливостями людини, зокрема від негативного впливу медіаперцептивної комунікації, набуває особливої актуальності.

Характерність, особистісна типовість способів смислових перетворень актуалізують питання щодо співвідношення ситуативного і стійкого у функціонуванні психологічного самозахисту, інструментальних і продуктивних його компонентів. Незважаючи на значний дослідницький прогрес у цьому питанні, проблема співвідношення особистісно орієнтованих захисних і ситуативних компонентів діяльності потребує подальшого вивчення. Перераховані чинники актуалізують необхідність дослідження стійких захисних патернів, що характеризують індивідуально-психологічні властивості особистості.

Теоретичні засади дослідження. Особливе місце у вивченні психологічного самозахисту посідає питання про його індивідуально-типологічну варіативність, що отримало розвиток у дослідженнях захисних стилів (О. Кернберг, К. Леонгард, R. Plutchik, В. Райх та ін.), а також захисних стратегій і стратегій подолання. Сучасні дослідження психологічного самозахисту характеризуються відмовою від розуміння його як суто деструктивного процесу, акцентуванням уваги на важливості виконуваної ним регуляторної функції (Г. Блом, Н. Мак-Вільямс, R. Plutchik, G.E. Vaillant та ін.). Це призводить до можливості продуктивного поєднання уявлень про психологічний самозахист із методологічно відмінними, але такими, що феноменологічно перетинаються за цією проблематикою.

Нині існує кілька самостійних напрямів дослідження психологічного самозахисту, у яких використовується різна термінологія та методологія. Огляд досліджень психологічного самозахисту свідчить, що його індивідуально-варіативні особливості найповніше описано у клінічній психології (Райх; Кернберг; Мак-Вільямс та ін.), де досліджується зв'язок особливостей самозахисту та особистісних порушень. На основі цих досліджень у психології особистості створено кілька типологічних концепцій психологічного самозахисту, найбільш значущою з яких є модель R. Plutchik та її адаптація Л. П. Мауро, Plutchik та її адаптація Л.Р. Гребенниковим. У цих концепціях найдокладніше описано основні механізми самозахисту та їхню реалізацію в поведінці. Також питання про індивідуальні особливості психологічного самозахисту розглядають у дослідженнях захисних і долаючих труднощі стратегій. Новим ракурсом розгляду психологічного самозахисту стало дослідження його зв'язку з процесами особистісного та професійного розвитку, проблематикою самоактуалізації, морального вибору.

В інших галузях психології вивчення психологічного самозахисту має прикладний характер (наприклад, у психології праці – у дослідженні дистракторів діяльності, у соціальній психології – для пояснення деяких міжособистісних феноменів тощо). Видається доцільним поєднання типологічного підходу до психологічного самозахисту (концепція R. Plutchik) з даними, виявленими в інших психологічних школах [1]. Важливою проблемою при цьому є взаємодія уявлень про самозахист та оволодіння ним. Ми виходимо з розгляду психологічного самозахисту та упорання як двох складових єдиного процесу, наголошуючи на їхній функціональній єдності (G. Vaillant та ін.) [2 та ін.]. Це положення змістовно співвідноситься із загальними засадами системного підходу, що передбачає розгляд психологічного самозахисту на кількох рівнях: метасистемному (захисна спрямованість особистості), системному (власне психологічний самозахист), рівні окремих підсистем (комплекси, діади захисних механізмів) та компонентному (елементна структура механізмів захисту, окремі механізми).

Мета дослідження – виявити й описати смисловий зміст, динаміку та феноменологічні прояви захисних патернів особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під психологічним самозахистом розуміють регуляторний процес, що має власні механізми, спрямований на збереження цілісної, несуперечливої та загалом позитивної картини світу і себе в цьому світі, що зменшує негативні переживання, пов'язані з виникненням внутрішнього або зовнішнього конфлікту. Одним з основних механізмів психологічного самозахисту є смислова трансформація, що містить цілісно організовану систему конкретно-психологічних процесів різного рівня. Індивідуальні захисні патерни визначаються як система різнорівневих смислових перетворень різного рівня усвідомленості, підпорядкованих завданню зв'язування мотиваційно-особистісних основ діяльності та її ситуативних умов, результатів, вимог. Сукупність індивідуальних захисних патернів формують особистісно характерні способи психологічного самозахисту.

Проаналізовано дослідження особистісної та зокрема захисної регуляції розумового процесу, проведені у межах смислової теорії мислення. У психології мислення розглядають як діяльність із розв'язання задачі, що містить акт суб'єктивного прийняття задачі, співвіднесення її з особистісною системою мотивів і цінностей. Такий підхід надає важливості завданню дослідження зв'язку процесуальних аспектів мислення з мотиваційною сферою суб'єкта. Умовою, що активізує психологічний самозахист під час розв'язання розумових задач, є співвіднесення задачі із системою особистісних смислів. Цей процес потенційно містить значущу суперечність, пов'язану із двоїстістю умов регуляції – з боку об'єктивних чинників (умов і вимог задачі) і суб'єктивної оцінки успішності розумової діяльності.

Розглядаючи можливості дослідження загальних патернів психологічного самозахисту за допомогою аналізу вербальної та графічної продукції обстежуваних, одержуваної у проєктивних і напівпроєктивних методиках, можна сформулювати загальні принципи вибору методик, які використовуються в емпіричному дослідженні.

Загалом у дослідженні взяли участь 70 обстежуваних, в основній частині – 60 обстежуваних: 22 чоловіки і 38 жінок, які мають стабільне соціальне становище й освіту не нижчу за середню. Середній вік обстежуваних – 37 років. Із обстежуваними, відібраними для участі в основній серії дослідження, проводили індивідуальну діагностику; середній час роботи з кожним обстежуваним становив 4 години. Відповідно до оцінок експертів і параметрів опрацювання даних проєктивних методик було виокремлено критерії ступеня активізації самозахисту (зміни характеристик зовнішньо спостережуваної поведінки та смислової динаміки сприйняття). Використовували такі показники активізації психологічного самозахисту: ознаки емоційної активації або посилення самоконтролю, порушення інструкції, зміна вербальних характеристик усної та письмової мови, привернення уваги до себе, фіксація, порушення загальної логіки малюнка або сюжету. Також під час опрацювання даних використовувались окремі техніки мікросемантичного аналізу, у якому виокремлюють «відходи» від розв'язання, паузи, способи семантичної побудови фраз, граматичні неправильності мови, виправлення, закреслювання та всі найменші переформулювання обстежуваним мови і вимог завдання.

Для вивчення співвідношення інтенсивності психологічного самозахисту зі спотвореннями інтелектуальної діяльності було здійснено такі заходи: кількісний підрахунок феноменів, що підтверджують активізацію психологічного самозахисту у протоколах кожного обстежуваного; виокремлення крайніх груп обстежуваних із високою та низькою інтенсивністю психологічного самозахисту (розподіл на групи здійснювали за квартилями); якісний аналіз мисленневих викривлень, які спостерігали у кожного обстежуваного; виявлення статистично значущих зв'язків між характером і ступенем психологічного самозахисту, а також між характером і ступенем психологічного самозахисту в протоколі кожного обстежуваного.

Одним із важливих завдань дослідження став опис емпірично виявлених параметрів функціонування психологічного самозахисту, у системі яких надалі описуються її загальні патерни. Було визначено емпіричні показники, що характеризують кожен параметр. Ці показники, а також приклади, що їх ілюструють, оцінювалися експертною групою, до якої входило п'ять психологів. Оцінювання проводили за критеріями: «чи відповідає цей показник цьому параметру», «чи відповідає представлений приклад цьому показнику».

Досліджувався зв'язок ступеня активізації захисту зі спотвореннями розумового процесу. Використовувались такі статистичні процедури: біноміальний критерій m , кутове перетворення Фішера, критерій Манна – Уїтні та критерій Хі-квадрат Пірсона. Оскільки отримані дані за показником «ступінь активізації захисту» відрізнялися від нормального

розподілу, порівняння проводили за квантилями: група 1 – обстежувані із низьким ступенем активізації самозахисту (нижній квантиль – до 25% піддослідних, які мали найменший показник), група 2 – обстежувані із середнім ступенем активізації самозахисту (квантилі від 25 до 50% та від 50 до 75%), група 3 – обстежувані із високим ступенем активізації самозахисту (верхній квантиль – вище за 75% від можливого значення показника). Було виявлено таке:

групи 1 і 3 відрізняються від групи 2 за такими показниками: неадекватне підвищення рівня узагальнення аж до абстрактно-вихолощеного (відмінності виявлено для критерію Хі-квадрат Пірсона і кутового перетворення Фішера – значущість відмінностей від 0,05 до 0,01) і неадекватне завданню зниження рівня узагальнення до конкретно-ситуативного (біноміальний критерій m – значущість відмінностей від 0,05 до 0,01);

групи 2 і 3 різняться за таким показником, як невинуватене розширення аргументації рішення (відмінності виявлено для критерію Хі-квадрат Пірсона і кутового перетворення Фішера – значущість відмінностей від 0,05 до 0,01; критерій Манна – Уїтні – значущість відмінностей 0,05). Також ці групи різняться за таким показником, як звуження аргументації в обґрунтуванні рішення (відмінності виявлено для кутового перетворення Фішера – значущість відмінностей 0,05);

групи 1 і 3 різняться за показником «невинуватене розширення аргументації» за трьома критеріями на рівні тенденції.

Таким чином, активізація психологічного самозахисту може призводити до порушення адекватності рівня узагальнення, що проявляється в підвищенні рівня узагальнення до абстрактно-вихолощеного, зниженні рівня узагальнення до конкретно-ситуативного, невинуватеному розширенні аргументації та звуженні аргументації в обґрунтуванні рішення.

У групах обстежуваних із низьким (група 1) і з високим ступенями (група 3) активізації самозахисту виявлено значущо більшу порівняно з групою 2 (середній ступінь активізації самозахисту) кількість таких мисленевих викривлень, як підвищення рівня узагальнення до абстрактно-вихолощеного та невинуватене розширення аргументації. У групі обстежуваних із середнім ступенем активізації самозахисту (група 2) статистично частіше спостерігається таке спотворення, як зниження рівня узагальнення до конкретно-ситуативного. У групі обстежуваних із високим ступенем активізації самозахисту (група 3) частіше спостерігається таке спотворення, як звуження аргументації в обґрунтуванні рішення.

Отримані дані свідчать про те, що як високий, так і низький ступінь активізації самозахисту пов'язані зі спотвореннями в розумовій сфері, які не відповідають вимогам конкретного завдання. Середній ступінь активізації захисту передбачає зсув рівня узагальнення в бік помірної конкретизації, що загалом може сприяти адаптації на рівні завдань життєвого плану, які передбачають чітку відповідність рішення ситуативним вимогам.

Досліджувався також зв'язок психологічного самозахисту з показниками «стать» і «вік». Кореляційний аналіз не виявив статистично значущих зв'язків ступеня активізації захисту із цими показниками. Це підтверджує гіпотезу про те, що гендерні та вікові відмінності проявляються лише на рівні загальних захисних патернів.

Опис загальних патернів психологічного самозахисту здійснювався через емпіричне виокремлення параметрів його функціонування. Було проведено якісний аналіз даних, який дав змогу виявити схожі в різних обстежуваних емпіричні показники функціонування психологічного самозахисту й описати їх у системі параметрів. Здійснювався кількісний аналіз репрезентованості кожного параметра у кожного обстежуваного. Коректність співвіднесення параметрів та їхніх показників оцінювала група з п'яти експертів. Емпірично було виявлено такі параметри функціонування психологічного самозахисту: спільність – ізольованість (спрямованість на міжособистісну взаємодію у складній ситуації або

відхід від взаємодії), раціональність – емоційність (раціональне опрацювання завдання та ситуації загалом або розрядження в емоційній формі), гнучкість – ригідність (широкий репертуар використовуваних самозахистів або одноманітність захисних прийомів), креативність – стереотипізація (пошук нестандартних способів розв'язання або формальний, стереотипний підхід до ситуації).

У змістовному аспекті виявлені параметри можна описати так:

параметр «спільність – ізольованість». Якість «спільність» описується такими показниками, як створення сюжетів, у яких має місце спільна діяльність персонажів; опис обстежуваним почуттів, настроїв, думок інших людей; актуалізація мотивів звернення по допомогу і спільне розв'язання проблеми й ідентифікація із «загрозливим» персонажем. Емпіричне виокремлення такої складової параметра, як «спільність», підтверджується даними соціально-психологічних досліджень, де традиційно виокремлюється відповідний клас міжособистісних захистів (Штроо та ін.). Якість «ізольованість» описується такими показниками, як ухиляння (у формі уникнення, деперсоналізації); ідеалізація та фантазія; звернення до тем самотності, «незрозумілості», образи, недовіри, прагнення знайти ідеальні стосунки; різноманітні способи протиставлення себе світові; постійна згадка того самого персонажа, який символізує самого обстежуваного. Емпіричне виокремлення цієї якості підтверджується описами стратегій ухиляння як характерної захисної поведінки невротичної особистості в неопсихоаналітичних (Хорні; Мак-Вільямс та ін.) і клінічних дослідженнях. Стратегія психологічного відходу описується також у дослідженні життєвих стратегій як найпоширеніша серед пасивних стратегій;

параметр «раціональність – емоційність». Якість «раціональність» описується такими показниками, як інтелектуалізація у формі узагальнень; міркування про деталі ситуації у формалізованому вигляді; контроль над почуттями; прогнозування подальшого розвитку ситуації; погляд на ситуацію збоку, абстрагування від неї. Емпіричне виокремлення «раціональності» обґрунтовується даними досліджень, у яких поняття «зрілості» захисних механізмів пов'язують зі ступенем участі у них раціонального компонента (Vaillant; Plutchik; Мак-Вільямс). Важливість раціонального опрацювання ситуації підкреслюється також у дослідженні копінг-стратегій (Lazarus, Folkman). Якість «емоційність» описується такими показниками, як явне переживання, зображення й опис емоційних станів; вербальна агресія; поява емоцій (сміху, гніву тощо) у відповідь на проблемну задачу; розрядка у дії як спосіб саморегуляції; паравербальні компоненти. Емпіричне виокремлення цієї якості обґрунтовано дослідженнями мотивування у ситуації хронічного неуспіху під час розв'язування розумових задач (Steiner), де показано формування парадоксальних реакцій – зниження рівня домагань після успіху і підвищення після невдачі;

параметр «гнучкість – ригідність». Якість «гнучкість» описується такими показниками, як вибір «альтернатив» – пошук продуктивного захисту шляхом перебору можливих варіантів; переведення ситуації у площину, далеку від проблемного поля; створення складних, комбінованих реакцій; адаптація способів дії до умов конкретної ситуації; використання різних варіантів одного захисту. Емпіричне виокремлення цієї складової підтверджується даними досліджень, у яких широта індивідуального захисного репертуару розглядається як критерій ефективності захисту (Мак-Вільямс). Якість «ригідність» описується такими показниками, як застосування універсального виду захисту до широкого класу ситуацій; інтерпретація ситуацій у тих самих категоріях; фіксація у формі «застрагання» та «посилення»; оцінність, категоричність; обмеженість захисного репертуару кількома реакціями. Емпіричне виокремлення «ригідності» обґрунтовується низкою психоаналітичних досліджень, у яких вивчається роль т. з. захисних організацій, тобто стійких комбінацій механізмів (Hoffer; Lichtenberg, Slap; Rosenfeld; О'Шонессі та ін.);

параметр «креативність – стереотипізація». Якість «креативність» описується такими показниками, як пошук нестандартних способів розв'язання; продуктивне переключення – створення нового творчого продукту; гумор, іронія; вихід за межі тестового завдання, нешаблонні сюжети та коментарі. Емпіричне виокремлення «креативності» підтверджується дослідженнями творчого підходу до проблемної ситуації в процесі розв'язання розумових задач. Якість «стереотипізація» описується такими показниками, як пошук схожості ситуацій за їхніми поверхневими ознаками; самообмеження; схематизація уявлень; шаблонність сюжетів і коментарів; вироблення стандартних пояснювальних принципів, що можуть бути застосовані до широкого спектра ситуацій. Емпіричне виокремлення цієї якості обґрунтовується дослідженнями захисного самообмеження, тобто припинення діяльності в разі досягнення суб'єктивно значущих успіхів через підсвідомий страх перед конкуренцією [3];

параметр «автономність – нормативність». Якість «автономність» описується такими показниками, як безоцінне сприйняття ситуації; толерантність до невизначеності; вироблення незалежного ставлення до норм і правил; застосування незвичних способів оцінки ситуації. Емпіричне виокремлення цієї якості обґрунтовується дослідженнями В. А. Петровського, у яких описано феномени «надситуативності», «неадаптивної активності». Якість «нормативність» описується такими показниками, як згадування і цитування у складній ситуації «авторитетів»; захисне делегування відповідальності; орієнтація на стійкі норми і правила; регресія; орієнтація на зовнішню оцінку. Виокремлення «нормативності» як особливої якості підтверджується дослідженнями Е. Фромма, який визначив роль т. з. автоматичного конформізму як неусвідомленого привласнення суспільно схвалюваного зразка особистості та характеру [4];

параметр «цілісність – дисоційованість». Якість «цілісність» описується такими показниками, як повернення до раніше неопрацьованої ситуації; продуктивна концентрація на проблемі; послідовне просування до розв'язання задачі; рефлексивний підхід до задачі; виокремлення суттєвих елементів та узагальнення. Емпіричне виокремлення «цілісності» обґрунтовується уявленнями про адекватність оцінки значущості травматичної ситуації як критерію успішності обраного стилю реагування. Якість «дисоційованість» описується такими показниками, як хаотична смислова динаміка, порушення логіки; випадання значущих компонентів завдання; наявність смислових суперечностей; секціонування проблемного поля завдання. Емпіричне виокремлення цієї якості обґрунтовується уявленнями про зв'язок ефективності психологічного самозахисту з несуперечливістю й адекватністю картини світу.

З метою виявлення спільних патернів психологічного самозахисту проведено процедуру кластерного аналізу (що містила попереднє нормування даних). Стійкість кластеризації перевірялася через використання кількох методів кластерного аналізу: методу міжгрупових зв'язків, методу внутрішньогрупових зв'язків, методу Варда. Результати кластерного аналізу та якісного аналізу емпіричних даних (аналізу міжпараметричних зв'язків кожної із груп обстежуваних, об'єднаних у спільний кластер) виявили такі патерни психологічного самозахисту: патерн «соціальності» (конфігурація «висока нормативність – висока стереотипізація»); патерн «надситуативності» («висока ізольованість – висока автономність – висока гнучкість»); патерн «невключеності» («низька автономність – низька раціональність – низька гнучкість»); патерн «пошуку можливостей» («висока спільність – висока гнучкість»);

патерн «соціальності». Патерн реалізує пристосувальну функцію психологічного самозахисту у сфері соціальної адаптації. Тенденція до використання раніше апробованих успішних форм поведінки та готових норм поєднується з тенденцією до «стереотипного» підходу до розв'язання завдання. Патерн «соціальності» проявив себе як «типово

жіночий» патерн: у кожній із двох об'єднаних кластеризацією груп обстежуваних із високою нормативністю і високою стереотипізацією переважали жінки (11 із 12 і 6 із 7). Дія цього патерну виявляється в захисному самообмеженні, «автоматичному конформізмі» (Е. Фромм), фіксації та самоприкрашуванні;

патерн «надситуативності» передбачає глибше «занурення» в завдання, ніж того вимагають його умови. «Занурення» у завдання і надмірні витрати зусиль, можливо, виникають як наслідок переважної орієнтації на власний досвід на шкоду сприйнятливості до зовнішнього досвіду. Патерн «надситуативності» проявився як властивий чоловікам (усі 6 обстежуваних, у яких виявлено цей патерн, є чоловіками). Дія цього патерну проявляється в толерантності до фруструючого впливу, фантазуванні та деперсоналізації;

патерн «невключеності». Патерн характеризується тенденцією ігнорувати складності, не реагувати на сигнали ззовні та робити однотипні помилки. Дія патерну проявляється у випадінні частини смислового простору, фіксації, «причинно-наслідковому розриві» (презентації готових рішень без пояснення способу їхнього знаходження), відході та захисному делегуванні відповідальності;

патерн «пошуку можливостей» відповідає за використання можливостей наявної ситуації. Під час розв'язання завдань використовується подібність методу проб і помилок, здійснюється гнучкий пошук тих особливостей ситуації, які відповідають апробованим раніше успішним способам захисту. Дія патерну проявляється у стратегії «проб і помилок», «причинно-наслідковому розриві» і приверненні уваги до себе.

Висновки. Психологічний самозахист має не окремих, ситуативний, а особистісно-цілісний характер, що виявляється у розв'язанні різних завдань. Виокремлена система параметрів дає змогу побудувати цілісну індивідуальну модель психологічного самозахисту, яка відображає характерні для особистості способи взаємодії зі світом: спрямованість на взаємодію або уникнення взаємодії (параметр «спільність – ізольованість»); обмірковування ситуації або розрядження в почуттях (параметр «раціональність – емоційність»); широта підходів, що актуалізуються, або одноманітність (параметр «гнучкість – ригідність»); вироблення власних стандартів або використання готових норм і правил (параметр «автономність – ригідність»); вироблення власних стандартів або використання готових норм і правил (параметр «автономія»). Виокремлені параметри пов'язані між собою і утворюють комплексні патерни психологічного самозахисту, що визначають його цілісність та індивідуальну динаміку: патерн «соціальності» реалізує адаптивну функцію психологічного самозахисту в царині соціальної взаємодії, патерн «надситуативності» визначає тенденцію до «захисного пошуку» та проявляється у швидкому різнобічному пошуку рішення, патерн «невключеності» відбиває знижену здатність до прийняття завдання та характеризується тенденцією робити однотипні помилки, патерн «пошуку можливостей» відповідає за здатність до використання можливостей актуальної ситуації.

Висунуті гіпотези про вплив психологічного самозахисту на розв'язання розумових завдань підтвердилися частково. Так, загалом правильною виявилася гіпотеза про те, що ступінь і характер впливу залежить від інтенсивності захисту, проте характер цього впливу емпірично було визначено дещо інакше. Виявилось, що за екстремальної (низької або високої) інтенсивності психологічного самозахисту спостерігається підвищення рівня узагальнення аж до абстрактно-вихолощеного та розширення аргументації рішення до логічно невиправданої міри. Виявлено, що середній ступінь активізації психологічного самозахисту зумовлює помірне, що не порушує адекватності мислення, зниження рівня узагальнення до конкретно-ситуативного.

Отримані результати засвідчують, що середній ступінь активізації самозахисту орієнтує суб'єкта на врахування вимог конкретних завдань, реалізацію мислення в межах

конкретних ситуативних умов, водночас дещо обмежуючи надситуативне, наприклад пізнавальне чи творче, осмислення конкретного завдання. За середнього ступеня активізації психологічного самозахисту зберігається практична адекватність мислення за звуження його пізнавальних надситуативних аспектів. Однак як надто низький, так і надто високий ступінь активізації захисту суттєво порушують адекватність мислення стосовно конкретного завдання: при цьому виникає тенденція до надлишкового абстрагування, і зв'язок між розумовими схемами й конкретними вимогами ситуацій може бути істотно порушений. Гендерні відмінності у характері психологічного самозахисту проявляються не у ступені його активізації, а у вигляді переважного використання конкретних захисних патернів. Так, у жінок статистично частіше відзначається патерн «соціальності», у чоловіків – патерн «надситуативності».

Список використаної літератури

1. Plutchik, Robert (2002) *Emotions and Life: Perspectives from Psychology, Biology, and Evolution*, Washington, DC: American Psychological Association.
2. Vaillant, G. (2017) *Heaven on My Mind: Using the Harvard Grant Study of Adult Development to Explore the Value of the Prospection of Life After Death*, Nova Science Publishers, Inc., ISBN 1536121134.
3. Freud, A. (1936). *Das Ich und die Abwehrmechanismen*. Int. Psychoanal. Verlag. 208 s.
4. Fromm Erich, *The Anatomy of Human Destructiveness*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1973. 576 p.

INDIVIDUAL PATTERNS OF PSYCHOLOGICAL SELF-DEFENSE OF THE PERSONALITY

Oleksandr Safin

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University
2, Sadova st. Uman, Ukraine, 20300
e-mail: o.d.safin@udpu.edu.ua*

The article is devoted to the identification and description of the semantic content, dynamics and phenomenological manifestations of protective patterns of personality. In particular, it is noted that psychological self-defense is not a separate, situational, but a personality-integral character, which is manifested in solving various tasks. The distinguished system of parameters allows building a holistic individual model of psychological self-defense which reflects the ways of interaction with the world characteristic of an individual: focus on interaction or avoidance of interaction (the "togetherness – isolation" parameter); thinking about the situation or discharging feelings (the "rationality – emotionality" parameter); breadth of approaches being actualized or uniformity (the "flexibility – rigidity" parameter); developing one's own standards or using ready-made norms and rules (the "autonomy – rigidity" parameter); developing one's own standards or using ready-made norms and rules (the "autonomy" parameter). The identified parameters are interrelated and form complex patterns of psychological self-defense that determine its integrity and individual dynamics: the pattern of "sociality" implements the adaptive function of psychological self-defense in the field of social interaction, the pattern of "supersituationality" determines the tendency to "protective search" and is manifested in a quick, versatile search for a solution, the pattern of "non-involvement" reflects a reduced ability to accept a task and is characterized by a tendency to make the same type of mistakes, the pattern of "opportunity search" is responsible for the ability to use the opportunities of the current situation. Gender differences in the nature of psychological self-defense are manifested not in the degree of its activation, but in the predominant use of specific protective patterns.

Key words: protective patterns of personality; psychological self-defense; ways of interaction with the world; social interaction; current situation.